

Національна
академія наук України

Інститут
української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавничарада:

Борис ПАТОН – голова
Любомир ВІНАР • Іван ДРАЧ • Аркадій ЖУКОВСЬКИЙ
Іван КУРАС • Володимир ЛИТВИН • Олексій ОНИЩЕНКО
Омелян ПРИЦАК • Френк СИСИН • Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Павло СОХАНЬ – головний редактор
Ярослав ДАШКЕВИЧ – заст. головного редактора
Ігор ГИРИЧ – відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО • Іван БУТИЧ
Сергій БЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦІК • Всеволод НАУЛКО
Руслан ПИРИГ • Валерій СМОЛІЙ • Ольга ТОДІЙЧУК
Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДУРУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 8

Серія
ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ ТА РОЗВІДКИ
(1906–1916)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО
«СВІТ»
2007

ББК 63.3 (4 УКР)
Г91

*Випущено на замовлення Державного
комітету телебачення і радіомовлення України
за програмою «Українська книга»*

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Упорядники Мирон КАПРАЛЬ, Андрій ФЕЛОНЮК

Автори коментарів: О.Вінниченко, Л.Войтович,
М.Капраль, Я.Книш, О.Кулчицький,
С.Панькова, Л.Тимошенко, А.Фелонюк

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 978-966-603-223-5
ISBN 978-966-603-484-0 (т. 8)

- © Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С.Грушевського НАН України, 2007
- © Коментарі, автори, 2007
- © Видавництво «Світ», дизайн та художнє оформлення, 2007

РОЗДІЛ III

АРХЕОГРАФІЧНІ ПУБЛІКАЦІЇ ТА
ПЕРЕДМОВИ

ВСТУПНЕ СЛОВО [ДО Т. LXIX “ЗАПИСОК НТШ”]

Сей п'ятнадцятий річник “Записок” розпочинаємо в міцній надії, що вже зближається кінець тої splendid isolation [чудової ізоляції], в яку поставили поставити наукову роботу, згруповану коло нашого Наукового товариства, абсолютні заборони російської цензури й неприхильність офіційних або шовіністично настроєних наукових сфер (російських і польських), що старалися позбавити впливу нашу наукову роботу, замовчуючи й ігноруючи її всюди. Нині слабне й валиться вже цензурний кордон, що ділив нас від українських земель Росії, а й подуви свіжого вітру, занесені могутнім суспільним рухом і в катакомби офіційної науки, певно не лишаться без впливу на оздоровлення й освіження наукової роботи, дадуть їй більшу об'єктивність і свободу від офіційних і шовіністичних камертонів. Наша наукова робота, сими противними заходами поставлена на становище національної й політичної маніфестації, явиться в тім світлі, яке в дійсності належало й відповідало її — змагань до можливо ясного й правдивого пізнання сучасності й минувшини нашого народу й сотворення культурних засобів для його подвигнення з вікового занепаду.

Орган інституції, основаної в столиці австрійської України українцями з Росії для розвою української літератури й науки, проскрібованої в Росії, “Записки” заложені були п'ятнадцять літ тому з ініціативи українських (київських) учених і літератів як всеукраїнський орган*, що мав скупити в собі праці учених, які гірко відчували заборону, що тяжила над українським словом в Росії й абсолютно виключала наукові публікації на українській мові. Цілий ряд визначних учених-українців прирік тоді свою участь у сім першим науковим українським журналі. Але обставини поневоленої України показалися сильнішими від сих приречень: дуже небагато додержало своєї обіцянки й взяло участь в заснованім журналі. Це менше було таких, що не скінчили своєї участі в нім з першою статтею. Підписаний, поставивши собі завданням розширити “Записки”, організувати їх по типу наукової часописі й випускати її щотри, потім щодва місяці (перші роки “Записки” виходили річником), дуже скоро мусив переконатися, що у тодішніх цензурних і всяких інших обставинах було б чистою ілюзією покладатися на поміч великої “Соборної України”, що наукова робота, коли хоче йти, мусить опертися на місцеві сили. Старання в сім напрямі не були даремні. Коли участь України російської зіставалася випадковою й уривковою, то на місці, у Львові, організувалася громадка людей, небагатих числом, але сильних духом, вірою в будучність свого народу й любов'ю до нього, що сміло підставила свої плечі під тягар української наукової роботи й двигнула його з незломним наміром — донести до хвилі розкріпощення України,

щоб передати його в руки нових, численних робітників свобідної й обновленої соборної України.

І тепер ми чуємо себе при границі тої обітованої української землі. Довгий і тяжкий, безпривітний шлях по пустині добігає кінця. Останніми прасовими розпорядженнями відтворена нашому журналу дорога в Росію. “Временные правила” дають можливість заснування українських наукових часописей в Росії. Близький той час, коли ми не будемо самотні в своїй науковій роботі й не будемо ізольовані в ній.

Витаючи сю близьку й радісну хвилю, хочемо стрінити її гідно — як лише можливо хочемо пристроїти й прикрасити наш журнал. Сповняємо давній дезидерат наукових секцій Товариства й розширяємо великість книжок* — се дасть нам можливість давати більше статей та свобідніше містити більші статті й більші матеріали. Даємо показнішу форму книжкам. Зближається час, коли, по словам поета, котрого іменем прикрашаємо наші публікації:

*спочинуть потомлені невільників руки
і коліна відпочинуть кайданами куті —*

бодай трохи!

З вірою в близьке відродження українства, в близький розвій української науки з подвоєною енергією вступаємо в новий рік нашого видання, що відкриває перед нами нові, далекі й широкі перспективи наукової роботи. А коли наша радість здивує когось, нехай пригадає собі, що сі слова пише українець з Росії, що п'ятнадцять літ тому писав вступну статтю для першої книжки сеї “абсолютно забороненої в Росії” наукової часописі*, що дванадцять літ з тяжким трудом редагував* сеї проскрібований і старанно замовчуваний орган, і сам з цілою своєю науковою роботою за сеї увесь час був проскрібований в Росії, а взагалі вся та українська наукова діяльність представлявана як робота “темних сил”. Зміркувавши се, мабуть, ніхто не здивується радості, яку будить в нас упадок заборон та перспектива свобідної наукової роботи й обміну наукової мислі на великих просторах українських земель.

У Львові, 1(14).I.1906

років (Кирило-методіївці в їх листуванні [35 листів О.Марковича, П.Куліша, М.Гулака, В.Ганки, І.Посяди, В.Білозерського, О.Навроцького, І.Вернадського, П.Максимовича, П.Сердюкова, П.Чуйкевича, А.Метлинського, К.Сементовського, П.Ашаніна 1846–1847 рр. з коментарями]) (1928. — Кн. 2. — С. 33–98); Савич О. Микола Іванович Гулак в пермському заслання в 1850–1856 роках. (За даними Пермського окружного архіву) (1930. — Кн. 6. — С. 107–114).

С.П.

Вступне слово [до т. LXIX “Записок НТШ”]

Публікується за виданням: Грушевський М. Вступне слово // ЗНТШ. — Львів, 1906. — Т. LXIX. — Кн. I. — С. 5–6.

с. 529 “Записки” *заложені були п’ятнадцять літ тому з ініціативи українських (київських) учених і літераторів як всеукраїнський орган...* — переговори про видання “Записок” між львівськими і київськими українськими науково-культурними середовищами велися від 1889 р. Ключовою фігурою в реалізації проекту був О.Кониський, який, зрештою, запропонував їх видання, фактично редагував перші чотири томи. Детальніше про видання перших томів “Записок” див.: Купчинський О. Бібліографія фундаментального видання Наукового товариства ім. Шевченка (замість передмови) // Бібліографія Записок Наукового товариства імені Шевченка. Томи I — ССXL. 1892–2000. — Львів, 2003. — С. 4–6.

с. 530 *...розширяємо великість книжок...* — 15 жовтня 1905 р. М.Грушевський запропонував розширити “Записки” до 15 аркушів і збільшити їх формат (Хроніка НТШ. — Львів, 1905. — Ч. 24. — С. 2).

...п’ятнадцять літ тому писав вступну статтю для першої книжки сеї “абсолютно забороненої в Росії” наукової часописі... — перший том “Записок НТШ” відкривала стаття М.Грушевського під псевдонімом: Сергієнко М. Громадський рух на Україні-Руси в XIII віці // ЗНТШ. — Т. I. — Львів, 1892. — С. 1–28.

...дванадцять літ з тяжким трудом редагував... — М.Грушевський перейняв редагування “Записок” у 1895 р. (томи 5–8), коли його обрано головою Історико-філософської секції НТШ. Виконання М.Грушевським функцій редактора головного часопису НТШ відзначалося якісними змінами в його структурі, доборі матеріалу, залученні, особливо молодих авторів, попередньому обговоренні та рецензуванні статей на засіданнях секції Товариства. М.Грушевський до 1913 р. відредагував 110 томів “Записок” (по 116 том включно). Детальніше див.: Купчинський О. Бібліографія фундаментального видання. — С. 5–8, 18.

А.Ф.

Передне слово [до: Свенціцький І. Опис рукописів Народного дому]

Публікується за виданням: Грушевський М. Передне слово // Свенціцький І. Опис рукописів Народного дому з колекції А.Петрушевича // Українсько-руський архів. — Ч. 1. — Львів, 1906. — С. V — VII.

с. 531 *...видавництво під назвою “Руської історичної бібліотеки”...* — це серія монографій, збірників (у перекладах) з історії України українських і російських істориків. Вона видавалася з 1886 р. у Тернополі завдяки О.Барвінському, від 1894 р. — у Львові також за його участі (видавець і редактор). Загалом побачило світ 25 томів. Серія “Руської історичної бібліотеки” відіграла вагомий роль у формуванні національної свідомості галицьких українців, усвідомленні ними єдності з українцями Російської імперії.

ЗМІСТ

с. тексту с. ком.

<i>М.КАПРАЛЬ, А.ФЕЛОНЮК. Передреволюційне десятиліття великого історика України (1906—1916)</i>	<i>V</i>	
Розділ I. ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ	1	
До біографії митрополита Онисифора Дівочки	3	590
З облоги Белза в 1352 р.	7	592
Одна з українських колекцій	8	593
Рожне поле	11	594
Студії з економічної історії України	13	596
Господарство польського магната на Задніпров'ї перед Хмельниччиною	76	602
Байда-Вишневецький в поезії й історії	90	604
Сучасна вірша про неволю Вишневецького	116	606
До портрета Мазепи	120	607
Ще до портрета Мазепи.	122	608
Шведсько-український союз 1708 р.	123	609
Новий хозарський текст про війни Олега	135	610
Український рух на схід. Розселення за московською границею до 1648 р.	140	611
Розділ II. ОГЛЯДИ, РЕЦЕНЗІЙНІ СТАТТІ, ЕНЦИКЛОПЕДИЧНІ ГАСЛА	173	614
Коли сфабрикована грамота Любарта луцької катедри?		
Критична замітка	175	614
Українське наукове товариство в Києві й його наукове видавництво	177	615
Володимир Антонович, основні ідеї його творчості і діяльності	185	616
До питання про розселення в'ятчів. Кілька заміток з приводу новіших праць	192	621
Лопушанський "Святовид"	196	621
Нові конструкції початків слов'янського і українсько-руського життя. Критичні замітки	197	622
Останні випуски праці проф. Жуковича про релігійні відносини XVII в.	217	624
Останні томи "Архива Юго-Западной России"	224	627
Розвиток українських досліджень у XIX столітті і вияви у них основних питань українознавства	229	628
Нові гіпотези з історії староруського права. Критичні замітки з приводу праці К.Л.Геца	266	641
Новіша література по історії В[еликого] кн[язівства] Литовського. Критичний огляд	285	643
Короткий огляд української історії	303	647
Українська справа в її історичному розвитку	312	649
Глинський Михайло Львович	338	651
Гонта	340	654

Запоріжжя і Запорізька Січ (Січа)	342	656
[Виступ на загальних зборах НТШ 30 квітня 1907 р.]	350	657
[Виступ на загальних зборах НТШ 12 травня 1909 р.]	352	658
Розділ III. АРХЕОГРАФІЧНІ ПУБЛІКАЦІЇ ТА ПЕРЕДМОВИ	355	659
Лист Володимирської громади з 1324 р. (Факсиміле листа й печатки)	357	659
Матеріали до історії Коліївщини. IV. Оповідання очевидця про смерть Гонти	361	660
Три листи Волод[имира] Антоновича до Антонія Мйодушевського	364	662
Записка Гендльовіка про банатських запорожців	371	664
До історії Остриянинової еміграції. Постриження вдови Остриянина в Москві	372	664
Історія Хмельниччини, списана Силуяном Мужилівським в лютім 1649 р.	376	665
Матеріали до історії Кирило-Мефодіївського братства. Признання кирило-мефодіївців	387	665
Вступне слово [до т. LXIX “Записок НТШ”]	529	671
Передне слово [до: Свендційкий І. Опис рукописів народного дому]	531	671
Передмова [до т. ХСІІ “Записок НТШ”]	533	673
Від комісії [Передмова до т. VIII “Жерел”]	534	674
Від комісії [Передмова до т. ХХІІ “Жерел”]	538	677
Розділ IV. НЕКРОЛОГИ	539	678
Богдан Бучинський. Посмертна згадка	541	678
Пам’яті Никандра Молчановського	543	680
Петро Голубовський. Некролог	550	684
Микола Дашкевич. 1852—† 20.I.1908	553	687
Пам’яті Володимира Антоновича	558	691
Кн[язь] Ян-Тадеуш Любомірський. (Некролог)	560	693
Ф. Леонтович—В. Ключевський—Д. Самоквасов. (Некрологічні замітки)	562	694
В. І. Сергеевич. Посмертна згадка	568	701
Пам’яті Євгена Голубінського	570	702
Пам’яті Якова Шульгина	575	705
Пам’яті Миколи Лисенка. Промова Мих[айла] Грушевського	579	709
Іван Филевич. Некрологічна замітка	584	713
Костянтин Михальчук	587	716
Пам’яті Володимира Лозинського	589	719
КОМЕНТАРІ	590	
СПИСОК ЦИТОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	720	
ПОКАЖЧИК	726	
ПОЯСНЕННЯ СЛІВ	753	

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 8

Серія “Історичні студії та розвідки (1906—1916)”

Редактор *Л.Веремієнко*
Художнє оформлення *С.Іванов*
Технічний редактор *С.Довба*
Коректори *М.Ломеха, Б.Павлів, О.Тростянин*

Здано на складання 21.02.2006. Підп. до друку 17.11.2006.
Формат 70x100¹/₁₆. Папір офс. Гарн. Academy. Офс. друк. Умовн. друк. арк. 62,56.
Умовн. фарбовідб. 62,98. Обл.-вид. арк. 55,00. Наклад 5000 прим.
Свідоцтво держ. реєстру: серія ДК № 2980. Вид. № 14. Зам. 432-7.

Державне підприємство “Всеукраїнське спеціалізоване видавництво “Світ”
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
www.dsv-svit.lviv.ua; e-mail: office@dsv-svit.lviv.ua

Друк на ВАТ “Львівська книжкова фабрика “Атлас”
75005 м. Львів, вул. Зелена, 20

Грушевський М.С.

Г 91 Твори: У 50 т. /Редкол.: П.Сохань, Я.Дашкевич, І.Гирич та ін.;
Голов. ред. П.Сохань. — Львів: Світ, 2002 —
Т. 8: Серія “Історичні студії та розвідки (1906—1916)”. — 2007. —
776 с.

ISBN 978-966-603-223-5; 978-966-603-484-0 (т. 8).

Восьмий том зібрання праць М.Грушевського продовжує серію “Історичні студії та розвідки” і охоплює період 1906—1916 рр. У томі вміщені численні історичні статті, огляди, рецензії, археографічні передмови та публікації вченого, некрологи й посмертні згадки про істориків, суспільних діячів — сучасників М.Грушевського.

Видання розраховане для істориків, етнографів, філологів та всіх, хто цікавиться історією України.

ББК 63.3 (4 УКР)

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-484-0 (т. 8)